

PRIKAZI

Gordana Tripković

MATERINSTVO – KULTURNI OBRAZAC SRBA

Matica srpska, Novi Sad, 1997, str.205

Mada je studija pred nama izašla pre osam godina vremenski faktor nije izbrisao njenu aktuelnost i važnost. Bavljenje ovim socijalnim fenomenom prevazilazi okvire sociologije porodice. Materinstvo nije samo jedna od uloga koja se realizuje na mikro nivou, već njen sadržaj i način realizacije u značajnoj meri utiču na društveni život u celini.

Zainteresovanost za istraživanje materinstva autorka obrazlaže doprinosom u rasvetljavanju društvene zakonitosti u pogledu "suštinske povezanosti društva, kulture i ličnosti, te o obrascu kulture kao kariki koja povezuje ova tri ključna momenta čovekovog sveta" (8. str). U ovom kontekstu socijalizacija je središnji momenat društvene reprodukcije. S jedne strane materinstvo ima značajnu ulogu u socijalizaciji pojedinca, a s druge strane ono je deo šireg obrasca kulture određenog društva. Istaknuta je i namera da se "približi odgovoru na pitanje: čemu se duguju nelagodnosti sa kojima se sreće žena kojoj je dato ili zadato da bude majka?", što pretpostavlja rasvetljavanje socijalnog statusa žene-majke kao društveno-kulturno ukalupljenog obrasca. Razmatranje materinstva kao društvene činjenice utemeljeno je i na teorijskoj pretpostavci o uslovljenosti i međusobnoj povezanosti savremenih porodičnih promena i odgovarajućeg tipa materinstva.

U osnovi sociološkog istraživanja materinstva jeste stav o uslovljenosti uloge i zadatka majke tipom preovladavajućeg društveno-kulturnog obrasca. Materinstvo se razmatra kao deo jednog opštijeg obrasca kulture i kao takav predstavlja oblik ideologije koju nameće društvena zajednica. Sociološki pristup je globalni i integrirajući. U istraživanju materinstva moraju se imati u vidu oba aspekta: da je ono uobličeno određenim kulturnim normama i da čini deo javnosti, ali i individualni aspekt – kao jedna od najbitnijih uloga u životu svake žene. Sagledavanje pojave u celini znači uvažavanje različitih dimenzija materinstva: biološke, antropološke, istorijske, društvene i lične.

Pristup materinstvu kao celovitoj pojavi i jedinstvenom problemu u metodološkom smislu znači kombinovanje više metoda i tehnika stvaranja

iskustvene građe pri čemu je upotrebljen kvalitativni pristup. Analiza materinstva kao kulturnog obrasca bazirana je na studiji pojedinačnog slučaja. Namera nije samo definisanje sadržaja materinstva kao kulturnog obrasca, već konkretna analiza različitih tipova materinstva i predstava o majci u traganju za specifičnostima i univerzalnim obeležjima.

Uporište odgovora na pitanje o sadržaju savremenog materinstva Srba nalazi se u osobenostima njegove tradicionalne utemeljenosti. Osnovnu građu čine istorijsko-biografski podaci, usmeno narodno stvaralaštvo i podaci iz Upitnog lista iz 1903. godine. Osim otkrivanja sadržaja tradicionalne osnove kulturnog obrasca interesovanje je usmereno i na ustanovljavanje promena i dejstvo procesa modernizacije u uobličavanju savremenog tipa materinstva. Rad je orijentisan na promene u kulturi i društvu Srba u Vojvodini u XIX veku, zajednici koja je u značajnoj meri počivala na vrednostima i normama patrijarhalne porodice, a u isto vreme prihvatila nove odlike građanskog društva.

Istraživačko interesovanje je usmereno i ka rasvetljavanju disonantnosti u pogledu položaja i uloge žene na mikro i makro nivou. Neusklađenost *normativnog i stvarnog* u pogledu sadržaja materinstva i odnosa društvene zajednice prema ovom fenomenu je raskorak između kolektivnog stava o ulozi žene-majke i njenog realnog položaja. Ukazano je i na disharmoničnost i suprotstavljenost uloge majke i uloge žene, što je takođe determinisano dominantnim obeležjima kulture.

S obzirom na stav da je kultura Srba u svojoj osnovi "materinska", upoznavanje sa sadržajem ovog fenomena doprinosi rasvetljavanju osobenosti društvenog života zajednice u celini.

U okviru *teorijsko-metodoloških pristupa* u proučavanju materinstva izdvojeni su sociološko-istorijski i antropološki pristup, feministička sociologija, porodična ideologija i usmena narodna tradicija.

U sociologiji se materinstvo posmatra kao element vrednosnog sistema ili kulture, ali i kao deo šireg društvenog sistema. Materinstvo se može shvatiti kao "institucionalizovani način na koji zajednica rešava problem svoje biološke i socio-kulturne reprodukcije". S obzirom na društvenu važnost rađanja i brige o potomstvu društvena zajednica formira određene normativno-vrednosne sisteme u pogledu reproduktivnog ponašanja, statusa žene-majke i odgajanja potomaka koji se istražuju u raznim etnološkim i antropološkim studijama. U središtu istraživanja u socijalnoj antropologiji nalazi se razmatranje sistema srodstva, kao univerzalne strukture društvenih zajednica i kao osnove za objašnjenje socijalne organizacije u celini (Kreber). Strukturalno analitički pristup uvažava i istorijsku dimenziju društvenih pojava, pa otuda istorijsko-uporedni metod omogućava razmatra-

nje materinstva u različitim vremenskim i socijalnim kontekstima i traganju za univerzalnim i specifičnim obeležjima porodične organizacije i realizacije uloge majke i njenog socijalnog statusa.

Specifičnost feminističkog pristupa jeste "uživljavanje" u sadržaj materinstva, ali nije zanemarena ni njegova institucionalna determinisanost. U traganju za sadržajem emotivne osnove materinstva, kao unutrašnjeg doživljaja žene, feministički pristup ukazuje na njegovu socio-kulturnu determinisanost i istorijsku posredovanost. Materinstvo se shvata kao vrsta ideologije koja je posredovana spoljnim uticajem, pri čemu postoje različiti mehanizmi prinude i prisile. I pored razmimoilaženja sociologije i feminizma evidentna je njihova povezanost i međusobna upućenost. "Feministički pogledi na materinstvo podrazumevaju poznavanje društvenih mehanizama nastanka i reprodukcije socijalno-polne neravnopravnosti" (36. str.). Sociološki pristup materinstvu polazi od feminističkih ideja, a savremeni feminizam uvažava sociološke pretpostavke o podeli rada, stavljajući akcenat na biološki i društveni determinizam u sferi rodne podele i položaja rodova.

U prezentovanju osnovnih teorijsko-metodoloških postavki istraživanja materinstva autorka ukazuje na sazajno-metodološke teškoće u razumevanju pojma "porodična ideologija". Važnost razumevanja ovog pojma jeste činjenica da on ima neposredan uticaj na uobličavanje porodičnog života i određenje uloga i statusa svih članova porodice, a posebno značenje ima u definisanju uloge žene-majke. Uticaj društva i patrijarhalne porodice na formiranje ličnosti razmatrali su naučnici različitih teorijskih opredeljenja: E. From, predstavnici "frankfurškog kruga" Adorno i Horkajmer, kritičar marksizma i psihoanalize Vilhelm Rajh. Problem porodične ideologije ispoljava se u tri osnovna vida: kada se kao deo vrednosno-normativnog sistema putem procesa socijalizacije prenosi na obrasce ponašanja novih generacija; kao deo "i podloga parcijalne i zainteresovane svesti, koja ima neposredne organizaciono-institucionalne manifestacije i konsekvencije" (50. str.); ima sazajno-epistemološki oblik i mogući je uzrok nedovoljno objektivnog sagledavanja odnosa, strukture i funkcije porodice. Distinkcija pojmova "porodična ideologija" i stvarnost porodičnog života objašnjava se upotrebom kategorije "dominantna institucija", koju je uveo rukovodilac tzv. Kembriđžske grupe – P. Leslit. "Dominantna institucija" znači preovladavajući oblik porodičnog života kroz vreme, u pogledu obima rasprostranjenosti i mogućnosti reprodukcije tog porodičnog modela. Leslit ukazuje da bi dominantno porodično iskustvo trebalo da bude u saglasnosti sa odgovarajućim vrednosno-normativnim idealima, dok porodična ideologija ne podrazumeva nužno i adekvatno porodično iskustvo. Njegov doprinos u istraživanju materinstva kao kulturnog obrasca očituje se u isticanju

kontinuiteta i socijalizacije kao relevantnih činilaca formiranja dominantne institucije i u uvažavanju istorijskih istraživanja porodičnih modela.

Usmena narodna tradicija korišćena je u istraživanju materinstva i pored činjenice da predstavlja određenu vrstu ideologije i da ne mora odgovarati iskustvenoj ravni. Ona predstavlja izvor podataka o tradicionalnim kulturnim obrascima Srba vezanim za položaj majke unutar porodice i društvene zajednice u celini. Mada se može dovesti u pitanje objektivnost, ovi podaci predstavljaju značajnu dopunu etnografskim istraživanjima porodičnog života u Srbiji kroz istoriju.

Osnovni parametri sadržaja *materinstva u građanskoj epohi* su: rodni odnosi, promena u ravnoteži uloga majke i oca, emotivna i vaspitna funkcija materinstva. Naglašena je teza o povezanosti shvatanja materinstva sa predstavama o "polnim karakterima", koja je uslovljena konkretnim društvenim i istorijskim kontekstima. Proces industrijalizacije i formiranje građanskog društva usloveli su značajne promene u shvatanju materinstva, ali i u formi i sadržaju porodičnih odnosa, uloga i autoriteta.

Materinstvo u srpskom društvu i kulturi analizirano je kroz hrišćansko poimanje materinstva, sagledavanje sadržaja kulturnog obrasca materinstva i analizu kulturnog obrasca vojvođanskih Srba na putu ka modernizaciji društva u celini. Razmatranje hrišćanske dogmatike o majci i materinstvu sa socio-kulturološkog aspekta zasnovano je na prihvatanju mita ne samo kao oblika kolektivne svesti, već i sa stanovišta njegovog društvenog značenja i funkcije. Sociološko razumevanje mita o majci trebalo bi da doprinese rasvetljavanju tradicionalnog, ali i savremenog kulturnog obrasca definisanja uloge majke, njenog socijalnog statusa i odnosa društvene zajednice prema njoj. Sagledavanje materinstva kao kulturnog obrasca znači razmatranje jednog podsistema kulture i njegove funkcije u okviru društvene zajednice u celini. Osnovu čini razmatranje verovanja i običaja koji se odnose na majku i materinstvo, rađanje i rođenje, gde se posebno izdvaja odnos zajednice prema neradanju. Predstavljanje materinstva kod vojvođanskih Srba, podstaknutog modernizacijskim procesima društva u celini, bazirano je na predstavljanju dela autobiografskih podataka obrazovanog srpskog oficira Simeona Piščevića (1731-1795). Pažnja je usmerena na deo meomara o ulozi i značaju majke u podizanju i vaspitavanju dece, o odnosu roditeljskih uloga, načinu organizacije i funkcionisanju srpske građanske porodice XVIII veka. Izvor podataka o socijalno-ekonomskim i kulturološko-antropološkim obeležjima života Srba na kraju XIX i početkom XX veka jeste Upitni list iz 1903. koji predstavlja svojevrsnu sociološku anketu. Značajano mesto pripada oblasti koja se odnosi na porodični život i organizaciju domaćinstva, gde se nalaze i pitanja relevantna za analizu kulturnog obrasca materinstva. Tu se razmatraju pitanja u vezi broja poroda i pomora, načina podizanja

dece, slučajevi namernog prekida trudnoće, ponašanje mladih i međusobni odnosi mladića i devojaka, odnos uže i šire zajednice prema bračnim i vanbračnim zajednicama. Predstava o materinstvu u građanskoj epohi formirana je i kroz analizu romantičarske književnosti o društvenoj ulozi majke.

Doprinos studije nije samo u predstavljanju kulturnog obrasca materinstva kod Srba, već i u ukazivanju na osnovne zahteve i postulate sociološkog istraživanja materinstva. Kvalitativno-monografski metod u rasvetljavanju tradicionalne osnove položaja i uloge žene-majke obogatio je empirijsku građu koja se odnosi na socijalnu determinisanost materinstva kao važnog društvenog fenomena.

Ankica Kuburović
